

CZESŁAW KRAKOWIAK

LITURGIA MSZY ŚW. Z UDZIAŁEM DZIECI

Sprawowanie ofiary eucharystycznej we wspólnocie ludu Bożego stanowi punkt centralny całego życia chrześcijańskiego. Dlatego Kościół pragnie, aby wszyscy ochrzczeni uczestniczyli w niej świadomie, czynnie i pobożnie (KL 48), tworząc razem z hierarchią święte zgromadzenie, które wielbi Ojca, dziękuje Mu za otrzymane dobrodziejstwa, przeprasza za popełnione zło oraz zanosí próby za siebie i zbawienie całego świata. W tym celu dokonano takiego układu obrzędów mszy św., aby wszyscy w sposób pełny, a więc zewnętrzny i wewnętrzny, uczestniczyli w liturgii stosownie do posiadanych uprawnień i możliwości. Realizacji tego celu służą ponadto uprawnienia celebransa do kształtowania liturgii stosownie do potrzeb konkretnego zgromadzenia, uwzględniając wiek, stan, rodzaj życia i stopień kultury religijnej uczestników (por. KL 19).

Dzieci biorące udział w liturgii mszalnej stanowią specyficzną kategorię uczestników ze względu na swój wiek i związany z nim stopień ogólnego i religijnego rozwoju. W związku z tym zakres adaptacji liturgii do potrzeb dzieci wymaga wyraźnego poszerzenia. W artykule niniejszym zostaną przedstawione główne zalecenia Stolicy Apostolskiej odnoszące się do kształtowania liturgii mszy św. do potrzeb uczestników oraz zostaną ukazane konkretne możliwości adaptacji poszczególnych obrzędów i tekstów mszy św., w których biorą udział dzieci.

I. KSZTAŁTOWANIE LITURGII DLA KONKRETNEGO ZGROMADZENIA

Dokonana po Vaticanum II odnowa obrzędów mszy św. opiera się na nauce Kościoła, że liturgia, w której dokonuje się uświęcenie człowieka i najdoskonalwsze uwielbienie Boga (KL 7), jest dziełem całego ludu Bożego (KL 26). W czasie sprawowania mszy św. wierni tworzą świętą społeczność, lud nabyty i królewskie kapłaństwo, składając Bogu razem z kapłanem niepokalaną Hostię

i ucząc się składania samych siebie w ofierze (KL 48). Podstawową formą sprawowania Eucharystii jest msza św. z udziałem ludu, w której wierni mają do spełnienia ściśle określone funkcje. Dopuszczenie świeckich do wykonywania prawdziwych funkcji liturgicznych spowodowało, że kapłan ministerialny przestał być jedynym liturgiem. Podmiotem liturgii jest bowiem całe zgromadzenie wiernych, któremu przewodniczy celebrans mający święcenia kapłańskie. Jego zadaniem jest uobecnianie Chrystusa w zgromadzeniu wiernych przez głoszenie słowa Bożego i składanie sakramentalnej Ofiary, ale także kierowanie wspólną modlitwą, łączenie ludu z sobą w składaniu ofiary Bogu Ojcu oraz udzielanie chleba eucharystycznego (IGMR 60). Kapłan ministerialny we wspólnocie ludu Bożego jest równocześnie sługą Chrystusa, którego w świętym zgromadzeniu reprezentuje i uobecnia, ale także sługą wiernych sprawujących razem z nim liturgię mszy św. Dlatego winien z godnością i z pokorą służyć Bogu i ludowi, a całym swoim zachowaniem wskazywać wiernym żywą obecność Chrystusa w zgromadzeniu.

Postawa służebna kapłana wobec zgromadzenia liturgicznego polegać ma m.in. na takim doborze obrzędów i tekstów liturgicznych, które najlepiej odpowiadają dobru i duchowym potrzebom wiernych. Wynika to zarówno z ksiąg mszalnych, jak i innych dokumentów Stolicy Apostolskiej, które określają ogólne i szczegółowe zasady celebracji i adaptacji liturgii mszy św. stosownie do potrzeb konkretnego zgromadzenia¹. Korzystanie z tych możliwości, zawsze w ramach obowiązującego prawa liturgicznego, jest nie tylko przywilejem, ale także poważnym obowiązkiem każdego celebransa.

Zasady celebracji mszy św. z ludem i zakres możliwych adaptacji zawierają głównie: *Wprowadzenie ogólne do Mszału*² (IMGR), *Instrukcja Kongregacji Kultu Bożego z 15 V 1969 Actio Pastoralis*³ oraz list okólny do przewodniczących Konferencji Biskupów o modlitwach eucharystycznych⁴. Dokumenty te wychodzą naprzeciw potrzebom pastoralnym Kościoła naszych czasów i określają role oraz funkcje poszczególnych uczestników Eucharystii. Podstawowe znaczenie posiada stwierdzenie, że „każdy z uczestników zgromadzenia eucharystycznego ma prawo i obowiązek wnieść swój wkład we wspólne uczestnictwo, w zależności od stopnia święceń i od spełnianej funkcji. Wszyscy zatem, tak służy liturgii, jak wierni, spełniając swe funkcje mają czynić tylko to wszystko, co do nich należy, aby w ten sposób w samym porządku akcji liturgicznej

¹ Zob. A. J. Chupungco. *L'adattamento liturgico nell'Ordo Missae: Principi e possibilità*. W: *La liturgia, Eucaristia: teologia e storia della celebrazione*. Red. S. Marsili. Marietti 1983 s. 291-317.

² RBL 24:1971 s. 1-76.

³ ASS 61:1969 s. 806-811. Tłum. pol. E. Szafrowski. *Posoborowe prawodawstwo kościelne*. T. 3. Z. 2 Warszawa 1971 s. 152-165.

⁴ „Notitiae” 6:1973 s. 193-201. Zob. S. Hartlieb. *List okólny w sprawie Modlitw Eucharystycznych*. CT 44:1974 f. 2 s. 77-82.

ukazywał się Kościół ze swą strukturą różnych święceń i posług” (IMGR 58; zob. KL 14; 26; 28)⁵.

Stwierdzenia te odnoszono przede wszystkim do mszy św. z udziałem dorosłych. Fakt, że razem z dorosłymi uczestniczą w niej także dzieci, nie miał do niedawna wpływu na kształt i język sprawowanej liturgii. Była ona przygotowywana dla dorosłych, chociaż zawsze zachęcano i faktycznie uczestniczyły w niej również dzieci. Dziećmi jednak specjalnie się nie zajmowano — liturgia Kościoła nie przewidywała specjalnych obrzędów i tekstów dostosowanych do mentalności dzieci. Uczestniczyły one we mszy św. razem z dorosłymi, ucząc się jednocześnie od nich właściwej dla danej epoki pobożności eucharystycznej⁶. Główny wysiłek ze strony Kościoła skierowany był na przygotowanie dzieci do Pierwszej Komunii św.⁷ W ramach tego przygotowania przekazywano zarys nauki Kościoła o Eucharystii i uczono sposobu uczestnictwa w niej, jednak sama celebrowanie mszy św. nie uwzględniała wieku dzieci i przez to utrudniała świadome i czynne w niej uczestnictwo. Jest więc faktem, że aż do naszych czasów Kościół nie miał liturgii dostosowanej do potrzeb dzieci. Zaistniała zatem pilna konieczność przygotowania odpowiednich wskazań i zasad oraz tekstów liturgicznych dla mszy św. z udziałem dzieci.

Problem ten omawiano w czasie I Synodu Biskupów w Rzymie w październiku 1967⁸. Materiały tego synodu oraz liczne sugestie poszczególnych episkopatów były bezpośrednim impulsem do opracowania przez Stolicę Apostolską specjalnego dokumentu poświęconego liturgii mszy św. z udziałem dzieci oraz zakresu dopuszczalnych adaptacji liturgii⁹.

Opublikowanie *Dyrektorium o Mszach z dziećmi* jako uzupełnienia *Wprowadzenia ogólnego do Mszału* należy do wydarzeń na miarę faktu historycznego. Tak też zostało przyjęte i ocenione jako jeden z najważniejszych dokumentów posoborowych Kościoła dotyczący liturgii. Jego wartość i znaczenie polega na tym, że po raz pierwszy uznano dziecko za pełnoprawnego uczestnika liturgii mszy św. ze wszystkimi konsekwencjami z tego wynikającymi. Fakt ten wiąże się niewątpliwie z ogólną tendencją dowartościowania dziecka w różnych

⁵ Zob. *Die liturgischen Dienste. Liturgie als Handlung des ganzen Gottesvolkes*. Wyd. A. Kuhne. Paderborn 1982.

⁶ Por. S. Mazzarello. *La messa per i fanciulli, riflessioni sul recente Direttorio*. „Liturgia” 1974 nr 173 s. 426-427.

⁷ Zob. J. Grygotowicz. *Uroczystość I Komunii św. w Polsce jako problem pastoralny*. W: *Eucharystia w duszpasterstwie*. Red. A. L. Szafranski. Lublin 1977 s. 257-308.

⁸ Por. *De liturgia in primo Synodo Episcoporum*. „Notitiae” 3: 1967 s. 368.

⁹ *Directorium de Missis cum pueris*. Typis Polyglottis Vaticanis 1973 ss. 19 (tłum. pol. RBL 30: 1977 s. 71-85). Zob. A. Haquin. *Le Directoire romain pour les messes d'enfants*. LMD 1974 nr 119 s. 112-123; A. Läßle. *Kind und Eucharistiefeier. Richtlinien der Kongregation für den Gottesdienst vom 1. November 1973*. „Heiliger Dienst” 28:1974 s. 48-58; Cz. Krakowiak. *Directorium de Missis cum pueris. Nowy dokument Kongregacji Kultu Bożego*. CT 44:1974 f. 4 s. 65-70; G. Spaggiari. *Celebrare l'eucaristia con i fanciulli*. Bologna 1976.

dziedzinach życia społecznego. Jednak bezpośredni wpływ na zajęcie się tym problemem miały z jednej strony wyniki badań nauk teologicznych, zwłaszcza teologii pastoralnej, liturgiki i katechetyki, z drugiej zaś nauk humanistycznych, głównie psychologii rozwojowej, pedagogiki i socjologii. Potwierdza to wyraźnie *Dyrektorium*: „współczesna psychologia w sposób przekonywający wykazuje, że religijne przeżycia w okresie niemowlęstwa i wczesnego dzieciństwa wywierają głęboki wpływ na formację dzieci, dzięki wyjątkowej chłonności religijnej, jaką się one odznaczają” (nr 2). Teologiczne uzasadnienie udziału dzieci we mszy św. opiera się na fakcie chrztu, którego Kościół udziela niemowlętom: „Kościół ma obowiązek otaczać szczególną opieką dzieci ochrzczone, które mają być wprowadzane w pełni inicjacji chrześcijańskiej” (nr 1) oraz „ma obowiązek czuwać, aby ochrzczeni wzrastali w łączności z Chrystusem i z braćmi. Znakiem i dowodem tej łączności jest uczestnictwo w uczcie eucharystycznej. Do tego uczestnictwa należy dzieci przygotowywać i wprowadzać w jego głębsze znaczenie” (nr 8). Wydane przez Stolicę Apostolską *Dyrektorium* świadczy, że Kościół nie tylko zachęca dzieci, aby już od najmłodszych lat brały udział we mszy św., ale także stwarza im odpowiednie warunki świadomego i czynnego uczestnictwa na miarę ich rozwoju ogólnego i osiągniętej już formacji religijnej. Można w nim widzieć również realizację zaleceń *Konstytucji o liturgii* w zakresie dostosowania obrzędów liturgicznych do potrzeb konkretnego zgromadzenia (zob. KL 38; 19; 21). Ponieważ wytyczne *Dyrektorium* odnoszą się do całego Kościoła, z konieczności posiadają często charakter ogólny. Ich celem jest jednak inspirowanie konferencji biskupów poszczególnych krajów, aby stosownie do potrzeb i warunków dokonały szczegółowych adaptacji liturgii mszy św. dla potrzeb dzieci (zob. nr 32-33)¹⁰. Jest rzeczą oczywistą, że nie będzie chodzić o stworzenie jakiejś odrębnej liturgii, lecz wprowadzenie modyfikacji koniecznych do owocnego uczestnictwa w niej dzieci i zachowanie zasadniczej identyczności obrzędów mszy św. dla dorosłych i dla dzieci. W procesie adaptacji zawsze należy mieć na uwadze cel podanych w *Dyrektorium* wskazań: „aby dzieci uczestnicząc we Mszy św. mogły bez przeszkód i z radością iść na spotkanie z Chrystusem i razem z Nim stanąć przed Ojcem” (nr 55).

II. ADAPTACJA LITURGII MSZY ŚW. DLA DZIECI

Dostosowania liturgii mszy św. do potrzeb dzieci domaga się psychologia wieku dziecięcego, język dzieci, różny od języka ludzi dorosłych¹¹, oraz obec-

¹⁰ Zob. *Célébrer la messe avec les enfants. Notes pastorales, suggestions pratiques. Orientations adoptées pour les pays d'expressions français d'Europe et l'Afrique du Nord*. Paris 1974 ss. 128; *Zalecenia duszpasterskie Episkopatu Polski w związku z „Dyrektorium o Mszach z udziałem dzieci”* RBL 30:1977 s. 86-89.

¹¹ Por. J. Tarnowski. *Język modlitwy liturgicznej a język dziecka*. RBL 30:1977 s. 127-135; *Les enfants et la liturgie*. „Notes de pastorale liturgique” 1972 nr 101.

ne warunki życia dzieci, które są w stanie w sposób sobie właściwy uczestniczyć w życiu dorosłych. Przy dokonywaniu koniecznych adaptacji należy jednak pamiętać, że ze względu na sprawowane tajemnice wiary nie jest możliwe, aby w liturgii wszystkie szczegóły były dla dzieci zrozumiałe. Odwołując się do powszechnego doświadczenia *Dyrektorium* stwierdza, że „także w codziennym swoim życiu dzieci nie zawsze rozumieją wszystko, co przeżywają razem z dorosłymi, i nie jest to dla nich czymś przykrym” (nr 2). Niemniej jednak potrzebne, a nawet konieczne są pewne przystosowania liturgii w ramach poszczególnych części mszy św., aby dzieci zgodnie z prawami psychologii dziecięcej rzeczywiście przeżywały i na swój sposób uczestniczyły w tajemnicy Eucharystii przez obrzędy i modlitwy liturgiczne (zob. nr 3; 20; 21; 38). Niektórych tekstów nie wolno jednak nigdy zmieniać, należą do nich: pozdrowienia i odpowiedzi na nie, aklamacje, Modlitwa Eucharystyczna, trynitarna formuła błogosławieństwa końcowego (nr 39; 54)¹².

Zakres adaptacji liturgii mszalnej dla dzieci zależy od formy sprawowania Eucharystii. Najszerszy jest wtedy, gdy mszę św. sprawuje się głównie z dziećmi z udziałem nielicznych dorosłych, następnie we mszy św. z dorosłymi, ale z licznym udziałem dzieci, wreszcie niewielki we mszach z dorosłymi z udziałem małej liczby dzieci.

1. Msza św. z dziećmi i z udziałem dorosłych

Tego rodzaju msze św. zaleca *Dyrektorium* przede wszystkim w ciągu tygodnia (nr 20) oraz wymaga, aby każda taka celebrowanie Eucharystii była bardzo dobrze przygotowana (nr 29). Przygotowanie to ma objąć: modlitwy formułarza mszalnego, śpiewy, czytania biblijne wezwania modlitwy powszechnej, miejsce sprawowania mszy św. oraz wszystkich spełniających funkcje liturgiczne, tak dzieci, jak i dorosłych. Celem tych działań jest nie tylko należyte sprawowanie liturgii, lecz także wytworzenie poczucia wspólnego celebrowania mszy św. (nr 29).

Możliwości adaptacji liturgii mszy św. są następujące. W obrzędach wstępnych należy zwrócić szczególną uwagę na słowo wprowadzające w liturgię dnia¹³ oraz ukształtowanie odpowiedniej formuły aktu pokutnego. Szeroki zakres adaptacji istnieje w liturgii słowa Bożego¹⁴. Jeśli czytania z dnia są dla dzieci zbyt trudne, wolno ograniczyć się jedynie do Ewangelii (nr 42). Z tych samych racji wolno również wziąć inne, bardziej odpowiednie czy-

¹² Por. R. Michałek. *Prawno-liturgiczne problemy Dyrektorium o Mszach z udziałem dzieci*. RBL 30:1977 s. 90-98.

¹³ Zob. J. Grześkowiak. *Słowo wstępne — wprowadzające w celebrację Mszy*. HD 43:1974 s. 209-217.

¹⁴ Por. J. Kudasiwicz. *Adaptacja tekstów biblijnych we Mszach św. z udziałem dzieci*. RBL 30:1977 s. 113-127.

tania z *Lekcjonarza mszalnego*, a nawet bezpośrednio z księgi *Pisma św.*, uwzględniając jednak zawsze okres liturgiczny. Dopuszczalne jest również opuszczanie pewnych wierszy tekstu biblijnego, byle tylko zachować jego sens, ciągłość myśli i styl (nr 43). Nie wolno jednak posługiwać się parafrazą *Pisma św.*, chociaż dopuszczalne jest korzystanie z przekładu *Pisma św.* używanego w katechezie, jeśli jest on już zatwierdzony przez władzę kościelną (nr 45). Celem lepszego zrozumienia czytań biblijnych należy poprzedzać je krótkim wprowadzeniem ułatwiającym dzieciom przyjęcie treści słowa Bożego. Jako śpiew między czytaniem stosuje się psalm responsoryjny, *Alleluja*, a czasem nawet święte milczenie. Jeśli czyta się jedynie Ewangelię, śpiew ten można wykonać dopiero po homilii (nr 46). Ważną rolę w liturgii¹⁵, a zwłaszcza mszach dla dzieci, spełnia homilia, w której można stosować formę dialogu z dziećmi (nr 48)¹⁶. Taki sposób przepowiadania pozwala na wytworzenie bezpośredniej atmosfery między głoszącym słowo Boże a słuchaczami i przez to przyczynia się do lepszego przyjęcia słowa Bożego.

Ważne miejsce w liturgii mszy św. zajmują modlitwy odmawiane głośno przez celebransa, ale one sprawiają dzieciom największy problem. Samo wprowadzenie języka ojczystego nie rozwiązuje tej trudności, gdyż, jak podkreśla *Dyrektorium*, „słowa i znaki nie zostały wystarczająco przystosowane do mentalności dziecka” (nr 2). Modlitwy liturgii mszy św. zawarte w mszale przeznaczone są dla dorosłych i nawet dla nich nie zawsze są łatwe do zrozumienia. Wyrażone są językiem pojęciowym, abstrakcyjnym, podczas gdy język dziecka jest konkretny, obrazowy. Dlatego często w tej formie nie nadają się do mszy z udziałem dzieci.

Istnieje podwójna możliwość rozwiązania tego problemu: wybór z mszału modlitw bardziej odpowiednich, z zachowaniem charakteru okresu liturgicznego (nr 50), albo dokonanie adaptacji, czyli ich przekład na prosty i konkretny język dziecka, pozbawiony pojęć abstrakcyjnych i niezrozumiałych dla dzieci (nr 51). *Zalecenia duszpasterskie Episkopatu Polski* wymagają, aby korzystając z tej możliwości wszystkie teksty modlitw koniecznie przygotować na piśmie¹⁷.

Największy problem w mszach z udziałem dzieci stwarza jednak modlitwa eucharystyczna. Teksty aktualnie używanych u nas anafor są zbyt trudne i z wyjątkiem drugiej za długie do ciągłego odmawiania przez celebransa. Dzieciom trudno jest śledzić w milczeniu ich treść. Istnieje zatem potrzeba wprowadzenia do liturgii mszy św. z dziećmi specjalnych, dostosowanych dla nich modlitw

¹⁵ Zob. E. Sobieraj. *Homilia w teologii posoborowej*. W: *Eucharystia w duszpasterstwie*. Red. A. L. Szafrński. Lublin 1977 s. 165-247.

¹⁶ Tamże s. 216-220; J. Tischner. *Kilka uwag na temat Mszy św. dla dzieci przedszkolnych*. „Katecheta” 18:1974 s. 120-123.

¹⁷ Jw. s. 89.

eucharystycznych. W *Dyrektorium* znajdujemy zapowiedź publikacji przez Stolicę Apostolską odpowiednich tekstów, aby także ta część liturgii eucharystycznej, która posiada „największe znaczenie we Mszy św. odprawianej z udziałem dzieci i stanowiąca punkt kulminacyjny całego obrzędu” odpowiadała potrzebom dzieci (nr 52). Zapowiedź ta została zrealizowana przez Kongregację Kultu Bożego w pierwszą rocznicę ukazania się *Dyrektorium*, tj. 1 XI 1974, wydaniem *Preces Eucharisticae pro Missis cum pueris et de reconciliatio-ne*¹⁸. W związku z tym warto zaznaczyć, że tekst w języku łacińskim nie jest przeznaczony do użytku liturgicznego, lecz ma jedynie służyć za podstawę do tłumaczeń na języki współczesne. Przykład takiego tłumaczenia i adaptacji dała Kongregacja, ogłaszając jednocześnie z tekstem łacińskim francuską (I i II) i niemiecką wersję (III) nowych modlitw eucharystycznych. Tłumaczenia na inne języki wraz z konieczną adaptacją tekstów do potrzeb poszczególnych krajów dokonać ma grupa osób, mężczyzn i kobiet, kompetentnych nie tylko w liturgii, lecz także w pedagogice, katechetyce, literaturze i muzyce¹⁹. Tekst łaciński ma służyć jako wzorzec określający istotne elementy struktury modlitwy eucharystycznej i jej ogólną formę. Natomiast sposób wyrażenia istotnej treści anafory winien być dostosowany i zgodny z duchem danego języka i ma odpowiadać możliwościom percepcji dzieci. W tym zaleceniu Stolicy Apostolskiej można widzieć nie tylko zezwolenie, ale i zachętę do prawdziwej twórczości liturgicznej według ustalonego modelu. Możliwości takie mają konferencje biskupów, które decydują o wprowadzeniu specjalnych modlitw eucharystycznych dla dzieci oraz dokonują odpowiednich ich adaptacji dla potrzeb Kościołów lokalnych²⁰.

Modlitwy eucharystyczne dla dzieci posiadają ogólną strukturę wspólną pozostałym anaforam z tym, że treść religijną wyrażają językiem prostszym i w sposób bardziej zrozumiały dla dzieci. Inną ich cechą jest to, że celem większego włączenia dzieci w liturgię eucharystyczną wprowadzono nowe aklamacje, które przerywają monolog celebransa i stanowią formę dialogu, a przez to pozwalają na bardziej uważne i czynne zaangażowanie dzieci w akcję liturgiczną. Konferencje biskupów mogą ponadto wprowadzić do nich inne jeszcze aklamacje przeznaczone do recytacji lub śpiewu przez kantora, a następnie przez wszystkich uczestników liturgii. Również podział aklamacji „Święty, święty [...]” na trzy części w *I Modlitwie eucharystycznej* i na dwie części w *II Modli-*

¹⁸ „Notitiae” 11:1975 s. 4-12. Na temat modlitw eucharystycznych zob. Z. Wit. *Specjalne modlitwy eucharystyczne*. RBL 30:1977 s. 98-112; A. Läßle. *Die neuen Hochgebete für Kindermesse*. „Heiliger Dienst” 30:1976 z. 1 s. 14-34; D. Sartore. *Preghiere eucaristiche per le messe con i fanciulli*. RBL 65:1978 s. 241-248.

¹⁹ „Notitiae” 11:1975 s. 10.

²⁰ Wiele konferencji biskupów wprowadziło do liturgii mszy św. modlitwy eucharystyczne dla dzieci, np. Italia, Francja, Niemcy, Belgia, Hiszpania, Chile, Peru, Indie, Indonezja, Luksemburg, kraje Afryki Północnej. Por. tamże s. 101-109.

twie eucharystycznej, z zaznaczeniem, że można ją wykonywać na sposób responsorium i że tekst może odbiegać od dosłownego tłumaczenia, ma przyczynić się do ożywienia udziału dzieci we mszy św.²¹

W obrzędach komunii św. i zakończenia wystarczy zachować tylko *Ojczy nasz*, łamanie chleba i wezwanie do komunii św. „Oto Baranek Boży [...]” W tej części mszy św. uwagę należy zwrócić na procesję do komunii św., której powinien towarzyszyć odpowiedni śpiew. W obrzędzie zakończenia przed rozesłaniem jest miejsce na krótkie słowo celebransa streszczające główną myśl liturgii dnia oraz będące zachętą do wprowadzenia w życie usłyszonej i przeżytej w czasie liturgii prawdy wiary. W ten sposób sprawowana liturgia może łączyć się z życiem i być inspiracją do działań apostoelskich w Kościele i świecie. Także w tym kontekście należy widzieć końcowe błogosławieństwo i rozesłanie. Stosowanie okresowych i uroczystych formuł błogosławieństwa końcowego jest we mszach z udziałem dzieci jak najbardziej wskazane.

Zasada podziału funkcji liturgicznych ma szczególne znaczenie we mszach z udziałem dzieci. Należy dążyć do tego, aby jak największą liczbę dzieci bezpośrednio włączyć w wykonywanie czynności liturgicznych. *Dyrektorium* wskazuje na następujące możliwości w tej dziedzinie: przygotowanie miejsca celebracji liturgicznej (nr 29); funkcja kantora (nr 24); śpiew i gra na instrumentach (nr 32); funkcja lektora (nr 24 i 47); dialog z kapłanem w czasie homilii (nr 48); wypowiedzianie (śpiewanie) wezwań modlitwy powszechnej i przyniesienie darów do ołtarza (nr 34); podawanie motywów dziękczynienia przed prefacją (nr 22). Nie znaczy to jednak, że w takich mszach dzieci mają pełnić wszystkie funkcje liturgiczne, niektóre z nich należy zlecić dorosłym. Obecność dorosłych ma bowiem na celu modlitewne współuczestnictwo we mszy św., a w miarę potrzeby pomoc dzieciom w świadomym i czynnym sprawowaniu liturgii.

2. Msze św. z dorosłymi i z udziałem dzieci

Ta forma sprawowania Eucharystii jest najstarsza i do niedawna przeważała w praktyce duszpasterskiej, a nawet jeszcze obecnie w wielu parafiach jest jedyna. Dzieci uczestnicząc w liturgii mszalnej razem z dorosłymi uczą się od nich wspólnej modlitwy i sposobu udziału w obrzędach liturgicznych. Według *Dyrektorium* ten sposób sprawowania mszy św. jest najlepszy. Wiąże się z tym jednak konieczność uwzględnienia obecności dzieci, aby nie poczuły się one niejako zapomniane. W tym celu odpowiednio adaptuje się poszczególne części mszy św. Zakres tych dostosowań jest różny, zależnie od tego, czy liczba dzieci jest znaczna czy niewielka, czy są one już wystarczająco przygotowane i zdolne do uczestnictwa w liturgii, czy też mamy do czynienia z dziećmi bardzo małymi. W tym ostatnim wypadku mogą one przebywać w czasie mszy św. na-

²¹ Wit, jw. s. 100, 111-112.

wet poza kościołem i przyprowadza się je dopiero na końcowe błogosławieństwo (nr 16). Dzieci starsze, chociaż jeszcze niezdolne do pełnego uczestnictwa i zrozumienia tego, co się we mszy św. dokonuje, winny jednak być zawsze przez celebransą „zauważone” i dowartościowane. Należy zwrócić się do nich choćby w pouczeniach (*monitiones*) i w homilii (nr 17). Wskazane jest także organizować dla nich, przynajmniej od czasu do czasu, oddzielnie liturgię słowa z homilią i modlitwą wiernych, aby następnie brały udział w liturgii eucharystycznej razem z dorosłymi. Także wtedy należy powierzyć dzieciom pewne funkcje liturgiczne, jak przynoszenie darów do ołtarza i wykonywanie niektórych śpiewów.

Gdy razem z dorosłymi uczestniczy we mszy św. znaczna liczba dzieci, trzeba w większym stopniu zadośćuczynić ich wymaganiom. W takich wypadkach stopień adaptacji obrzędów będzie bardziej rozległy. Za zgodą biskupa można wtedy nawet stosować wskazania *Dyrektorium* odnoszące się do mszy z dziećmi z udziałem dorosłych (nr 19). Zawsze jednak homilię należy skierować do dzieci, ale tak, aby i dorośli mogli z niej odnieść pożytek, oraz włączyć dzieci do wykonywania funkcji liturgicznych (nr 18).

Na uwagę zasługuje uzasadnienie mszy dorosłych z dziećmi. Z tego rodzaju wspólnej celebracji Eucharystii korzyści duchowe odnoszą tak dorośli, jak i dzieci. Obecność dorosłych jest dla dzieci świadectwem ich wiary i miłości do Chrystusa. Natomiast udział dzieci przypomina dorosłym, że one od chrztu także należą do wspólnoty parafialnej i zajmują w niej szczególne miejsce. Dlatego życzeniem Kościoła jest, aby w niedzielnej i świątecznej Eucharystii uczestniczyły całe rodziny, gdyż „bardzo sprzyja to pielęgnowaniu ducha chrześcijańskiego w rodzinach” (nr 16). Msze rodzinne są więc celem, do którego należy zmierzać, a zasady kształtowania liturgii z dziećmi podane w *Dyrektorium* mają pomóc cel ten osiągnąć: „Zawsze należy mieć na uwadze to, że takie sprawowanie Eucharystii powinno prowadzić dzieci do Mszy z udziałem dorosłych, zwłaszcza do Mszy niedzielnych, na których gromadzi się obowiązkowo chrześcijańska wspólnota” (nr 21). Problem ten inaczej ustawia Konferencja Biskupów Polski zaleceniem, aby w niedzielę i święta w miarę możliwości odprawiać specjalną mszę św. dla dzieci, a jeśli to nie jest możliwe, należy odprawiać mszę św. z homilią dla dzieci²².

III. CELEBRANS MSZY ŚW. DLA DZIECI

Celebrare znaczy czynić coś uroczyście i pobożnie²³. Celebrować Eucharystię znaczy więc uroczyście i pobożnie sprawować ofiarę Chrystusa i Kościoła

²² *Zalecenia duszpasterskie Episkopatu Polski* s. 87.

²³ W. Świerzawski. *Mysterium Christi*. Kraków 1975 s. 302.

we wspólnocie ludu Bożego i razem z tą wspólnotą, która na mocy kapłaństwa powszechnego współcelebruje z kapłanem. Kapłan ministerialny jako główny celebrans działa zawsze w imieniu Chrystusa, uobecnia Go w zgromadzeniu i jest w tym zgromadzeniu odpowiedzialny za sprawowane obrzędy liturgiczne. Z funkcją celebransa związana jest równocześnie odpowiedzialność za całość sprawowanej liturgii, w tym zwłaszcza za sposób i styl celebracji. Od tego bowiem w dużym stopniu zależy nie tylko zewnętrzna poprawność obrzędów liturgicznych, lecz także religijne przeżycie jej uczestników. Dotyczy to zwłaszcza sprawowania mszy św. z udziałem dzieci.

Odpowiedzialne przewodniczenie liturgii mszalnej z udziałem dzieci wymaga od celebransa wiele wysiłku i czasu na przygotowanie i dostosowanie liturgii do ich potrzeb oraz należytego wykonania poszczególnych obrzędów do niego należących. *Dyrektorium* wiele razy zaznacza, że każda msza św. z dziećmi powinna być bardzo starannie przygotowana (nr 27; 29). Następnie wymaga, aby celebrans zwracał się do dzieci z miłością, w serdecznych słowach i zadbał o to, aby całej celebracji nadać charakter uroczysty, braterski a zarazem refleksyjny (nr 23). Celebrans nie może być zbyt „sztywny”, lecz raczej radosny, naturalny i zdolny do zachowań spontanicznych wynikających z powstałej sytuacji. Pomocą w takim podejściu do dzieci jest ich osobista znajomość i częsty kontakt z nimi, także poza liturgią i katechezą. W liturgii z dziećmi potrzebna jest pewnego rodzaju *familiaritas*, która ułatwia wzajemny kontakt, a w następstwie — wspólną celebrację Eucharystii. Stąd wydaje się najbardziej wskazane, aby mszy św. z udziałem dzieci przewodniczył kapłan znający dobrze uczestników i przez nich znany, rzadziej natomiast kapłan obcy. Natomiast nie powinien tego czynić ktoś, komu trudno jest nawiązać z dziećmi kontakt, a tym bardziej ten, kto nie lubi dzieci. Dobór odpowiedniego celebransa dla dzieci w dużym stopniu decyduje o kształcie i przebiegu liturgii mszy św. Dlatego nie jest obojętne, kto i jak przewodniczy Eucharystii z udziałem dzieci.

Celebrując mszę św. z udziałem dzieci szczególną uwagę należy zwrócić na prostotę, dostojeństwo i piękno w gestach, które mają być wyrazem także wewnętrznego zaangażowania kapłana (nr 33); posługiwanie się językiem prostym z doborem odpowiedniego słownictwa i mówienie bez pośpiechu, z zachowaniem odpowiednich przerw (nr 37). Zwracać się trzeba do całego dziecka, jego umysłu i serca. Wszystko to wymaga od celebransa nie tylko dobrej znajomości zasad sprawowania liturgii i jej adaptacji, ale także psychologii dziecka. Można zatem bez przesady stwierdzić, że we mszach św. z udziałem dzieci od celebransa bardzo dużo zależy. Dlatego zawsze należy starać się zapewnić dzieciom najbardziej odpowiedniego kapłana jako przewodniczącego liturgii mszalnej.

Celem artykułu było ukazanie istniejących obecnie możliwości kształtowania liturgii mszy św. z udziałem dzieci oraz różnych form jej sprawowania. Korzystając z posiadanych uprawnień kapłani w dużym stopniu mogą przyczynić się do większego zainteresowania dzieci liturgią mszy św. i do bardziej świadomego ich w niej udziału. Przedstawiono jednak jedynie ogólny zarys tej problematyki, ograniczając się głównie do zadań kapłanów w tej dziedzinie. Szereg zagadnień szczegółowych, mających również duże znaczenie, świadomie pominięto, aby stały się przedmiotem oddzielnych opracowań. Potrzebne jest zwłaszcza zajęcie się problemem przygotowania dzieci do udziału we mszy św. przez specjalne celebracje liturgiczne wyjaśniające i dające możliwość przeżycia poszczególnych części i obrzędów liturgii mszalnej. Ważnym zadaniem jest również kształtowanie u dzieci postaw eucharystycznych (o czym wyraźnie mówi *Dyrektorium* — nr 9) oraz stosowanie środków uaktywnienia dzieci w czasie liturgii mszy św. (procesje, gesty, obrazy). Oddzielny i bardzo ważny problem stanowi przygotowanie w języku polskim tekstów formularzy mszalnych (i *Lekcjonarza*), a zwłaszcza modlitw eucharystycznych dla dzieci, przynajmniej w takim zakresie, w jakim to jest już w praktyce innych Kościołów lokalnych od wielu już lat*. Dopiero bowiem wtedy można będzie w pełni zrealizować wskazania Stolicy Apostolskiej w odniesieniu do mszy św. z udziałem dzieci, które mają prawo do liturgii ukształtowanej stosownie do swego wieku. Podjęcie tych problemów wydaje się tym bardziej wskazane, że po upływie 10 lat od wydania *Dyrektorium* w polskim duszpasterstwie niewiele się w tej dziedzinie zrobiło i zmieniło.

DIE LITURGIE DER HL. MESSE MIT KINDERBETEILIGUNG

Zusammenfassung

Die Erfüllung der Empfehlung der *Liturgiekonstitution*, daß die Gläubigen bewusst, aktiv und fromm an ihr teilnehmen sollen, hängt in hohem Grade von einer solchen Gestaltung der Messfeier ab, die die Bedürfnisse und Möglichkeiten der konkreten liturgischen Gemeinschaft berücksichtigt. Eine spezifische liturgische Gemeinschaft bilden Erwachsene mit Kindern und besonders Kinder mit nur wenigen Erwachsenen. Gestützt auf die geltenden liturgischen Vorschriften, insbesondere das *Direktorium über die Messe mit Kindern*, wurde im vorliegenden Artikel das Bedürfnis nach besonderen Messen für Kinder sowie die Prinzipien der Gestaltung solcher dargelegt, damit die Kinder wirklich bewußt, aktiv und fruchtbringend daran teilnehmen können. Denn die Kinder

* W trakcie przygotowywania artykułu do druku Konferencja Episkopatu Polski zatwierdziła tłumaczenie polskie trzech modlitw eucharystycznych z przeznaczeniem ich do użytku liturgicznego, które zostały umieszczone w *Mszale* wydanym w 1987 r.

haben ein Recht auf eine Meßliturgie, die sowohl ihre allgemeine Entwicklung in einem bestimmten Alter als auch den Grad der bereits erreichten religiösen Formation berücksichtigt. Mit diesem Ziel wurden im vorliegenden Artikel recht breite Möglichkeiten der Anpassung der Meßliturgie an die Bedürfnisse der Kinder aufgezeigt. Es handelt sich vor allen um die Auswahl entsprechender Zeremonien (Prozessionen, Gesten usw.) und liturgischer Texte (Messordnung, Bibellektionen, eucharistisches Gebet). Gleichzeitig wurde auf die Notwendigkeit hingewiesen, den Kindern bestimmte liturgische Funktionen anzuvertrauen sowie einen entsprechenden Zelebranten für die hl. Messe mit Kindern auszuwählen. Das richtige Erleben der Eucharistie hängt, insbesondere was die Kinder betrifft, in hohem Grade auch davon ab, wie der Zelebrant selbst die Liturgie feiert. Deshalb wurden bestimmte Kriterien angegeben, denen der die hl. Messe mit Kinderbeteiligung leitende Priester entsprechen sollte. Zum Schluss stellt der Autor mit Bedauern fest, dass in Polen auf dem Gebiet der Anpassung der Meßliturgie an die Bedürfnisse der Kinder weiterhin nicht viel getan wird, trotz der Hinweise und Möglichkeiten, die insbesondere auf der Grundlage des *Direktoriums über die Messe mit Kindern* in diesem Bereich existieren.

Übersetzung: Herbert Ulrich